

In Memoriam

“Büyük İnsanlığın” Kurtuluşuna Adanmış, Harika Bir Yaşam: Samir Amin¹

(1931-2018)

Samir Amin, ikisi de hekim ve ikisi de ilerici, Mısırlı bir baba ve Fransız bir annenin çocuğu olarak 1931 yılında dünyaya geliyor. İlk, orta ve liseyi Mısırdaki, bir Fransız okulunda okuyor. Çok erken yaşlarda politikleşiyor, daha 17 yaşındayken kendini ‘komünist’ olarak tanımlıyordu ve Mısır Komünist Partisi’nin en genç üyelerinden biriydi. Bu konuda şöyle diyordu: “Sosyal realitenin Marksist tahliline, çok erken, lise ve üniversite öğrenim yıllarında katıldım ve sosyalizmin kapitalizmin her türlü kötülüklerine, iğrençliklerine karşı yegâne kabul edilebilir ve gerekli cevap olduğuna daha o zaman inandım”²...

Liseyi bitirdikten sonra Fransa’ya gitti ve Fransa’nın “Büyük Okullarına” hazırlayan ünlü Henri IV Lisesi’ne devam etti oradan da ikinci baccalauréat’ı kazandı. Aslında fizik ve matematikte çok başarılıydı ve normal olarak hocaları onu fizik okumaya yönlendiriyorlardı ama Samir kararını değiştirdi ve iktisat okumayı seçti... Hocaları anne babasının onu fizik okumaya ikna etmesini istiyorlar, anne-baba Samir’in tercihinin müdahale etmiyor... Yaptığı tercihin politik-entellektüel-militer etkinliğiyle uyumlu olacağını düşünüyor...

Samir Amin 1947-1957 yılları arasındaki Paris’teki öğrencilik yılları boyunca, komünist ve anti-kolonyalist çevrelerle sıkı ilişkiler kurmuştu, bu ilişkiler ilerleyen yıllarda ona çok büyük yararlar sağlayacaktı. Zaten Fransız Ulusal Öğrenci

Birliđi'nin [UNEF], Fransız Komünist Partisi'nin, aynı şekilde anti-kolonyalist öğrenci derneklerinin en aktif militanlarındandı. O dönemde Paris'te Mısır dâhil, Arap ülkelerinden, Asya ve Afrika ülkelerinden, aralarında Vietnamlı, Kuzey Afrikalı ve Sahra-altı Afrika ülkelerinden çok sayıda öğrenci bulunuyordu. İşte bu dönemde, bağımsızlık sonrasında Kara Afrika'nın ilk yöneticileri olacak birçok 'frankofon' Afrikalıyla, aynı şekilde, aralarında çok sayıda Suriyeli ve Iraklı'nın bulunduğu Ortadođuluyla tanışma imkânına kavuşmuştu...

Samir, 20 yaşında Kapital'i okuyor ve ondan sonra da her 20 yılda yeniden okuyor. Üstelik işe en zor olandan, Kapital'i okuyarak başlıyor ve daha sonra daha kolay olanları okuyor. Bu okumalar açlığını gidermiyor ve aklına şu soru takılıyor: Lânet olası kapitalizm neden Çin'de, Müslüman-Arap Orta-Dođu'da değil de Avrupa'da doğdu? Marx'ta bu sorunun cevabını bulamadığını söylüyor. Daha sonra Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'ni okuyor... Orada da sorusuna cevap bulamıyor. Grundrisse'in ilk baskısı Fransızca'da yayınladığı gün (1960) hemen alıp okuyor ve sorusu cevapsız kalmaya devam ediyor... Samir Amin'in ondan sonraki entelektüel serüveni işte bu sorunun peşine takılmak oluyor.

Samir bu sorunla ilgili olarak şöyle diyordu: "İşte ondan sonradır ki, bu benim tüm yaşam programım olacaktı: Öyle bir anlama denemesine girişmeliydim ki, kapitalizmin neden Avrupa'da ortaya çıktığı sorusuna ve bu önemli olayın dünyanın geri kalanındaki sonuçlarına dair tatmin edici bir açıklama sunabilsin... İşte kendime sorduğum sorular bunlardı. Tabii kendime bu soruları, odasına çekilmeye karar veren, kimseyi görmeden, evrensel tarihe dair yazılmış her şeyi okuyan, hep okuyan, kendi kendine düşünen bir üniversite üyesi, bir akademisyen olarak sormuyordum. O soruları kendime bir militan olarak soruyordum. Zira pek öğünmeden söyleyebilirim ki, bende teorik refleksiyon eylemden hiç bir zaman ayrılmış değildir. Bu öyleydi çünkü gerçekte var olan küreselleşmiş kapitalizm bu devasa kutuplaşmayı yaratmıştı ki, tartışmasız insanlığın bir numaralı sorunu haline gelmişti..."

Samir, bir Marksolog değil, bir Marksistti. Onu, dönemin birçok teorisyeninden ayıran, onun Marx'tan hareket etme ama Marx'ta durmama ilkesiydi... Yaşamının geri kalanını Marksist düşünceyi zenginleştirmeye adadı. Her şeye rağmen Marx'ta daha az olsa da, Batı Marksizminin Avrupa-merkezcilikle malûl olduğunu düşünüyordu...

Samir, başlığı "Dünya Ölçeğinde Birikim" olan doktora tezini 1956 yılında tamamlıyor ama Mısır devlet Başkanı Cemal Abdül-Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesine İngilizlerin ve Fransızların Mısır'a savaş açarak cevap vermeleri üzerine, ülkesi Mısır'a dönüyor. Tez savunması 1957'de mümkün oluyor. Aynı

anda INSEE [Institut National de la Statistique et des Études Économiques] den mezun oluyor ve ülkesi Mısıra dönüyor...

Samir Amin'in daha sonra kitap olarak yayınlanan doktora tezi, "Dünya Ölçeğinde Birikim", kapitalizm, emperyalizm, azgelişmişlik ve kalkınma sorunlarına son derece önemli bir müdahale ve katkı demeye geliyordu... [Benim Samir'le ilk tanışmam o kitapla olmuştu]. Aslında Samir Amin kapitalizmi bir dünya sistemi olarak görüyordu... Ulusal ekonomilerin bir toplamı değil... Bu bakımdan Samir, Wallerstein'dan epey önce "dünya sistemi analizini" geliştirmiş bulunuyordu... Oradaki temel tez: "Kapitalizmin eşitsiz gelişmiş ulusal kapitalizmlerin toplamı olarak değil, bir dünya sistemi olarak anlaşılabilir... Şimdilerde moda olan "küreselleşme", Samir tarafından yarım yüzyıl önce dillendirilmişti bile...

Samir Amin, emperyalizmin kapitalizmin 'belirli bir gelişme aşamasında' ortaya çıkmadığını, bidayetten itibaren emperyalist olduğunu ileri sürmüştü... Onun Kopuş, [déconnexion] 'hurûç' tezi de son derece önemlidir. Hurûç, kapitalist dünya sisteminin çevresinde yer alan Üçüncü Dünya Ülkelerinin, kapitalizmden kopmadan bir geleceği olmadığı anlamına geliyor. Zira, kapitalizmin kutuplaştırıcı karakteri çevre-merkez eşitsizliğini derinleştirmeden yol alamaz. "Entellektüel Yolculuğum" adlı eserinde şöyle diyordu: "Gerçek kalkınmanın dış ilişkilerin kontrolünü gerektirdiği mantikî sonucuna varıyordum. Başka türlü ifade edersek, kopuşu gerektiriyordu ve kopuş olmadan girişilecek yapısal reformların başarısızlığı kaçınılmazdı".

İlerleyen dönemde yazdığı, "Eşit Olmayan Gelişme, Değer Yasasının Küreselleşmesi, Eşit Olmayan Değişim ve Değer Yasası, Ulus ve Sınıflar, Birikim"de ele aldığı temaları daha da geliştiren, zenginleştiren kitaplardır. O kitap aslında dönemin revaçta kavramı olan kalkınma sorununa çok önemli bir itirazdı... Samir o konuda şöyle diyordu: "Çok erken bir tarihte, 'Dünya Ölçeğinde Birikim'i yazdığım da söyledim ki, kalkınma politik bir kavramdır. Teknik bir kavram değildir. Kalkınma Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) artışının sinonimi [eş anlamlısı] değildir. Kalkınma politik bir kavramdır, yani içe dönük, halk sınıflarının bir futbol maçındaki gibi lafla değil, gerçek bir bilinçli dayanışma projesine sahip bir üretici sistemi gerçekleştirebilmektir. Halk sınıflarının yararına işleyen bir dayanışma projesi".

Samir Amin'in 1988'de yazdığı "Avrupa-merkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi", sosyal düşüncede deprem yaratan eserlerinden biridir. O eserde Avrupa-merkezciliğin neden olduğu ideolojik-entellektüel tahribata dikkat çekiliyor... "Kaos İmparatorluğu" başlığını taşıyan eseri de, kapitalizmin 1974-75 de genelleşen "yapısal krizi" sonrası dönemin harika bir tasviridir...

Samir Amin'in sorunlara nüfuz etmekteki istisnai yeteneğinin bir nedeninden de söz etmek gerekiyor. Mısır'da, Mali'de bazı başka Afrika ülkelerde kalkınma ve planlama örgütlerinde yaptığı çalışmalar, onun kalkınma sorunuyla reel temasını sağladı. 1973'den itibaren, Üçüncü Dünya Forumu'nun [FTM] başkanıydı, 1999'da Kahire'de kurulan benim de kuruluşuna katıldığım, Dünya Alternatifler Forumu'nun [FMA] da başkanıydı... Afrika'da birçok başka örgütün de kurucusuydu. Afrika Ekonomik Kalkınma ve Planlama Enstitüsü, [IDEP], ENDA, [Afrika Kalkınma Çevresi...] CODESRIA [Afrika Sosyal Bilimler Araştırmalarını Geliştirme Konseyi]... Son dönemde de eskilerin tekrarı olmayan yeni bir enternasyonalin yaratılmasına odaklanmıştı...

Kırktan fazla kitap yazdı ve yazdığı kitaplar onlarca dile çevrildi. Dünya'da ayak basmadığı, bir etkinliğe katılmadığı ülke çok azdır... Sonuncusu 2014'de olmak üzere defalarca Türkiye'ye de geldi, konferanslar verdi. Son gelişinde onunda uzun bir söyleşi de yapmıştım... Ankara Kalesine gidip Oltu Kebabı da yemiştik... İki ciltlik Fikret Başkaya'ya saygı kitabının ikincisi için bir yazı da yazdı...

Samir Amin, Marx için "kıyası olmayan", derdi... Aslında Samir'in de kıyası yoktu... Gerçeğin, [hakikâtin] bütünde olduğunu biliyordu. O bir uzman değildi, bir iktisatçı, tarihçi, sosyolog, antropolog, politolog, filozof... değildi... Aynı Marx gibi bunların üstünde/ötesinde konumlanmıştı... Aksi halde Samir Amin diye müstesna bir figür olmazdı... Verimli yaşamını Marksizmi ve sosyal düşünceyi zenginleştirmeye, ezilen ve sömürülen sınıfların kurtuluşuna [emansipasyonuna] adadı... Dolayısıyla, Büyük İnsanlığın neyi kaybettiğini söylemeye gerek yok...

Samir, "Kriz Üzerine" yazısında: "Marx, dünyayı anlamak ve onu değiştirmek için hiç bu kadar gerekli, yararlı olmadı, belki bu gün dünden daha da çok." demişti. Biz de, Samir'in ardından, "kapitalist dünya sistemi şimdilerde bir çöküş ve kaos ortamına sürüklenmişken, Samir Amin'i okumanın, yeniden okumanın tam zamanı" diyebiliriz...

Fikret Başkaya

Sonnotlar

¹ Bu yazı, ilk olarak 19.08.2018 tarihli Birgün Pazar'da yayınlanmıştır.

² Bu yazıdaki alıntılar, Demba Moussa Dembelé, Samir Amin, *Ezilen Halkların, Sömürülen Sınıfların Organik Aydını*, Çeviri: Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, 98'den yapılmıştır.